

STK'LARDA GÖNÜLLÜLÜK VE GÖNÜLLÜLÜK POLİTİKALARI

VAKA ANALİZİ

TÜSEV
Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
Third Sector Foundation of Turkey

STK'ların misyonlarını gerçekleştirmek için yürüttükleri faaliyetlere bağlıları, uzmanlıkları ve zamanlarıyla destek veren gönüllüler sivil toplum kuruluşlarının insan kaynaklarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Sivil toplumu ilgilendiren mevzuatta gönüllülük tanımı bulunmazken; birçok STK gönüllülerle ilişkilerini kurum içinde oluşturulan politikalar üzerinden belirlemektedir.

Türkiye'de gönüllülük tanımını belirleyen ve gönüllü yönetimi konusunda STK'ların sorumluluklarının çerçevesini çizen yasal bir mevzuat veya politika belgesi; ya da kimi AB ülkelerinde olduğu gibi gönüllülerden sorumlu bir kamu kuruluşu bulunmamaktadır. STK'lar çoğu zaman hedef ve vizyonları çerçevesinde belirledikleri yazıya dökülmemiş gönüllülük tanımları üzerinden gönüllü politikalarını oluşturmakta ve faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. STK'lar ofis çalışmaları, eğitim faaliyetleri, tanıtım ve iletişim faaliyetleri, saha desteği, proje yönetimi ve savunuculuk çalışmaları gibi çeşitli alanlarda gönüllülerin desteğinden faydalanmaktadır.

Türkiye'de üzerinde uzlaşmış yasal bir gönüllülük tanımı bulunmasa da, vaka analizi kapsamında görüştüğümüz STK'ların kendi ilke ve öncelikleri doğrultusunda oluşturdukları gönüllülük tanımlarında kimi ortak noktalar görülmektedir. Görüştüğümüz STK'lar gönüllülüğün "maddi veya başka herhangi bir çıkar beklentisi içerisinde olmadan", "kişinin kendi isteği doğrultusunda gerçekleştirdiği" ve "toplumsal yarara hizmet eden aktiviteler" olduğunu belirtmektedir. Kimi STK'lar gönüllülüğün toplumsal fayda boyutuna vurgu yaparken, kimileri gönüllülüğün tek kriterinin maddi bir karşılık beklememek olduğunu ifade etmektedirler. Ülkeler giderek artan bir oranda, STK'lar bünyesinde faaliyet gösteren gönüllülerin yönetimi ve gelişimi konusunu

kamu politikalarının somut bir parçası haline getirmektedir. Gönüllülük kavramının ülkelerin yasal mevzuatları ve kurumsal yapıları aracılığıyla yapılandırılıyor olmasındaki başlıca sebep gönüllülüğün toplumun geneline, sivil toplum kuruluşlarına ve gönüllülerin kendisine getirdiği faydaların farkına varılmış olmasıdır. Gönüllülük, marjinalize edilmiş bireylerin toplumsal hayata katılımı, bireylerde toplumsal sorumluluk bilincinin artması ve ülke ekonomilerinin gelişimine olan katkısı sebebiyle giderek önem kazanmaktadır. Gönüllülükten sorumlu kamu politikaları ve yasal mevzuata sahip olan ülkeleri kuş bakışı incelediğimizde, pek çok farklı coğrafyada gönüllülüğün yarattığı faydalar ve fırsatlar dikkate alınarak bu konuda politik irade ortaya koyulduğu ve somut adımlar atıldığı gözlemlenmektedir.

GÖNÜLLÜ YÖNETİME DAİR YASAL ÇERÇEVE VE POLİTİKALARA DÜNYADAN ÖRNEKLER

- **Hırvatistan'ın 2007 yılında yürürlüğe koyduğu Gönüllülük Kanunu, Gönüllülüğün Gelişimi için Ulusal Ajans'ın kurulmasını sağlamış ve gönüllülerin toplumsal hayattaki konularının gelişiminin yanı sıra kurum içi gönüllü yönetimini de düzenleyen politikaların oluşturulmasını sağlamıştır.**
- **İngiltere'nin Gönüllülüğü Geliştirme Konseyi hem iktidar hem de muhalefet partileriyle görüşmeler gerçekleştirerek gönüllülük konusundaki hükümet politikalarını şekillendirmeyi ve bu yönde ülke**

çapında etkinlikler gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

- **Filipinler'de gönüllülüğü düzenleyen yasal çerçeve ve kurumsal yapı mevcuttur. Ulusal Gönüllü Hizmet Koordinasyon Ajansı, Yerel Kalkınma için Strateji Kurumsallaştırma, Gönüllülüğü Güçlendirme ve Diğer Hedefler Yasası'nı uygulamakla görevlidir. Bu kurumun amacı gönüllülere ve gönüllü kuruluşlara teknik yardım ve kapasite geliştirme hizmetleri sağlamanın yanı sıra ulusal gönüllü politikaları ve ilkeleri belirlemektir.**
- **Lübnan'ın Gönüllülük Ulusal Konseyi, hükümet, Başbakanlık ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde çalışarak ülke genelinde gönüllülüğü yaygınlaştırmayı hedeflemektedir.¹**

¹ *Comparative Analysis of European Legal Systems and Practices Regarding Volunteering*. The International Journal of Non-for-Profit Law. Erişim Tarihi: 04 Eylül 2012. http://www.icnl.org/research/journal/vol9iss3/art_1.htm

Avrupa Birliği tarafından yayınlanan ve ICF GHK tarafından hazırlanan *Avrupa Birliğinde Gönüllülük Üzerine Araştırma* adlı yayında, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin ulusal açıdan gönüllük kavramına nasıl yaklaştığı, ne tür politikalar ürettiği ve 1997 yılından bu yana AB seviyesinde bu konuda hangi belirleyici anlaşmalar ve politikaların uygulandığı üzerinde durulmuştur. Araştırma, gönüllülük konusunu düzenleyen yasal mevzuatın ve bürokratik çerçevenin var olmamasının, gönüllülük faaliyetlerinin gelişmesinin önünde önemli bir engel olduğunu belirtirken; bu mekanizmaların orantısız ve yük getirici olması durumunda STK'ların ve gönüllülerin çalışmalarının olumsuz yönde etkilenebileceği

de vurgulanmaktadır.² Gönüllü politikaları aracılığıyla daha etkili ve verimli sonuçlar edinilmesini hedefleyen kamu kuruluşlarının varlığı ve bu kurumların oluşturulması yoluyla devletlerin kamu politikalarında bu konuya öncelik vermesi faydalı görülmektedir. Ancak, gönüllülük kavramını düzenleyen yasal mevzuatın içeriğine göre ortaya çıkabilecek kısıtlamalar ve zorlukların da olabileceği öngörülmektedir. İşsiz ya da erken emekli bireylerin gönüllü faaliyet gösterebilecekleri saatlerin yasalar aracılığıyla kısıtlanması, gençlik çalışmalarında gönüllü olarak çalışacak kişilerde çeşitli yeterlilikler ve eğitim sertifikaları aranması gibi AB ülkelerinde görülen bazı uygulamaların gönüllülük faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyebilecek yasal düzenlemeler olabileceği düşünülmektedir. Bu tür kısıtlayıcı yasal yükümlülükler toplumun çeşitli kesimlerinden bireylerin gönüllülük alanının dışına itilmesine sebep olmanın yanı sıra, STK'ların gönüllü politikalarını belirlemedeki özerkliğini de ellerinden alabilir.

Türkiye'de gönüllülüğü belirleyen yasal bir çerçevenin olmaması uygulamada STK'ları kısıtlayan ve finansal olarak zorlayan kimi durumların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. İzleme 2012'nin, Yasal Çerçeve bölümünde yer verildiği üzere gönüllüleri faaliyetlerine dâhil eden bir STK'nın geçirdiği denetim sonrasında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından "sigortasız işçi çalıştırmak" gerekçesi ile yüklü bir mali cezaya çarptırıldığı bilinmektedir.

Gönüllüğün yarattığı fırsatlar ve beraberinde getirdiği görev ve sorumluluklar pek çok uluslararası kuruluş tarafından incelenmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gönüllü çalışmaların yarattığı değerleri ölçmek

² *Avrupa Birliğinde Gönüllülük*. Avrupa Komisyonu. Erişim Tarihi: 04 Eylül 2012. <http://ec.europa.eu/citizenship/pdf/doc1018en.pdf>

için bir el kitabı geliştirmiş,³ Uluslararası Kızıl Haç da gönüllülerin değerleri⁴ üzerine raporlama faaliyetlerinde bulunmuştur. Birleşmiş Milletler Gönüllü Programı ise, gönüllük üzerine yürüttüğü araştırma ve raporlama çalışmalarının yanı sıra, uluslararası gönüllülerle dünyanın en zorlu çatışma bölgelerinde insani yardım faaliyetleri yürütmektedir.

Türkiye'de de gönüllülük kavramı üzerine yapılan araştırma ve politika üretme çalışmaları da bulunmaktadır. Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Eğitim ve Araştırma Birimi 2004 yılında Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans yazıları kapsamında *Sivil Toplum, STK'lar ve Gönüllülük* kitapçığını yayınlamış ve Prof. Ahmet İnsel'in konu ile ilgili görüşlerini STK'larla paylaşmıştır.⁵ Ayrıca STK Çalışmaları Eğitim Dizisi kapsamında *Gönüllülerle İşbirliği* adlı kitap da yayınlanarak bu alanda gerçekleştirilen akademik yayınlara katkı sağlanmıştır.⁶ Birleşmiş Milletler Gönüllüleri Programı (UNV) öncülüğünde çeşitli STK'lar ve kamu kuruluşlarının katılımıyla oluşturulan *Türkiye'de Gönüllülük Altyapısı Oluşturma Yolunda Ulusal Gönüllülük Komitesi*, Türkiye'de gönüllülük algısını ve gönüllülüğün gelişmesine yönelik fırsatları ele almış ve bu alanda yapılabilecek çalışmaların çerçevesinin belirlenmesi yolunda çalışmalar başlatmıştır.

Türkiye'deki STK'lar da gönüllü faaliyetlerinin etkilerini ölçümlemek, gönüllülüğün STK'lara ve gönüllülük yapan bireylere katkılarını inceledikleri çalışmalar yapmıştır. Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı 2009 yılında

yayınlanan *Gönüllülük Kazanımları*⁷ ve 2010 yılında tamamlanan *Sürdürülebilir Gönüllülük*⁸ araştırmasıyla gençlerin gönüllü faaliyetlerde bulunmamasının nedenleri, gönüllülüğün kazanımlarını artırmanın yolları, gönüllülük yapmanın toplumsal getirileri konusundaki algılar üzerinde durmuş ve gönüllülüğün vazgeçilmez nedenleri gibi çok sayıda önemli konuya bu araştırmalarda yer vermektedir. Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG) ise 2010 yılında gerçekleştirdiği *Etki Araştırması*'nda TOG bünyesinde gönüllü faaliyetler gerçekleştiren bireylerin sosyo-ekonomik yapıları ve gönüllülüğün bireyleşme sürecine getirdiği katkıları incelenmektedir.

Türkiye'deki STK'ların kendi içlerinde yürüttükleri gönüllü politikaları incelendiğinde bu konuyu ele alışıta genel bir eğilim ve yöntem bulunmadığını, STK'ların amaç, ilke ve öncelikleri doğrultusunda kendi özgün gönüllü politikalarını belirlediği görülmektedir. Gönüllülük vaka analizini oluşturulurken gördüğümüz STK'ların % 83'ü gönüllülerini faaliyetlerine dahil etmeden önce bir oryantasyon ve eğitim sürecinden geçirdiklerini dile getirmektedirler. Kimi STK'ların gönüllüler için belirlediği bir oryantasyon ve eğitim programı bulunurken, diğerleri gönüllülerin belirli bir süre için ofis faaliyetlerinde görevlendirilmesinin oryantasyon olarak değerlendirmektedir. Oryantasyon programı olmayan STK'lar ise gönüllülerin çalışacağı ilgili birimler ya da STK aktiviteleri konusunda gönüllülerini bilgilendirme yöntemini seçmiştir. Gördüğümüz STK'ların birçoğu gönüllülerle karşılıklı sorumluluk ve ilkelerin belirttiği bir gönüllülük belgesi veya taahhütname imzalamaktadır.

³ *Gönüllü Çalışmaları Ölçümlemek için El Kitabı*. Uluslararası Çalışma Örgütü. Erişim Tarihi: 04 Eylül 2012. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@stat/documents/publication/wcms_162119.pdf

⁴ *Gönüllülüğün Önemi*. Uluslararası Kızıl Haç. Erişim Tarihi: 04 Eylül 2012. <http://www.ifrc.org/Global/Publications/volunteers/IFRC-Value-of-volunteers-report-EN.pdf>

⁵ *Sivil Toplum STK'lar ve Gönüllülük*. Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Eğitim ve Araştırma Birimi. Erişim Tarihi: 04 Eylül 2012. http://stk.bilgi.edu.tr/docs/insel_std_5.pdf

⁶ *Gönüllülerle İşbirliği*. Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Eğitim ve Araştırma Birimi. Erişim Tarihi: 04 Eylül 2012. <http://stk.bilgi.edu.tr/cd/04/>

⁷ *Gönüllülük Kazanımları*. Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı. Erişim Tarihi: 20 Eylül 2012 http://www.tegv.org/i/Assets/pdf/Arastirmalar/2009_GK_Raporu.pdf

⁸ *Sürdürülebilir Gönüllülük*. Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı. Erişim Tarihi: 20 Eylül 2012 http://www.tegv.org/i/Assets/pdf/Arastirmalar/2010_GonullulukveSurdurulebilirlik_Arastirmasi.pdf

Rapor için görüşülen STK'lardaki gönüllü sayısının 30 ile 1500 arasında değiştiği belirtilmiştir. Gönüllüler kimi STK'larda haftada sadece 2 saat faaliyet gösterirken, farklı STK'lar için bu süre haftada 5 güne kadar çıkabilmektedir. Görüştüğümüz STK'ların bir kısmında gönüllü yönetimi açısından görülen önemli bir eksiklik bütçe kısıtları sebebiyle gönüllülerin yemek ve yol masraflarının karşılanamıyor olması ve gönüllüler için sağlık ve seyahat sigortasının yapılmıyor olmasıdır. Ancak az sayıda da olsa bu tür masraflar için bütçe ayırarak gönüllülerin masraflarını karşılayan STK'lar da mevcuttur. Gönüllü olarak kuruluşlarına destek veren kişileri belli bir sürenin ardından profesyonel kadrolarına dâhil eden STK'lar da bulunmaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülen STK'ların büyük bir çoğunluğunda gönüllü yönetiminden sorumlu bir departman ya da koordinatör bulunmaktadır. Ancak kimi STK'lar mali kısıtlamalar sebebiyle gönüllü koordinasyonundan sorumlu kişinin de STK bünyesinde faaliyet gösteren başka bir gönüllü birey olduğunu belirtmiştir. Saha ve stant çalışmaları, duyuru platformları ve sosyal medya STK'lar tarafından gönüllü sayısını artırmak için sıkça başvurulan yöntemler olarak dile getirilmektedir. Düzenli bilgilendirme toplantıları, senelik koordinasyon toplantıları, gönüllülere emekleri için teşekkür ve minnet belirtme mekanizmaları ise gönüllülerin motivasyonlarını artırmak için uygulanan yöntemler arasında yer almaktadır.

Özel sektör ve sivil toplum işbirliğinden doğan ve özel sektör çalışanlarının gönüllü faaliyetlerde bulunmasını teşvik eden şirketlerin sayısı da artmaya başlamıştır. Çalışan gönüllülüğü programları olan şirketlerin STK'larla kurduğu işbirlikleri sonucu, şirket çalışanları gönüllülük yaparak uzmanlıklarını ya da zamanlarını toplumsal bir fayda için değerlendirebilmektedir. Alanlarında uzman kişilerin gönüllü faaliyetlere destekçi ya da eğitmen olarak katılması, gerçekleştirilen

faaliyetlerden elde edilen sonuç ve verimi de olumlu yönde etkilemektedir. TÜSEV'in yayınladığı *Şirketlerin Topluma Yatırım Programları Raporu*⁹, özel sektör çalışanlarının STK'ların faaliyetlerine katılımı aracılığıyla toplumsal fayda sağlamanın yanı sıra, çalışanların şirketlerine duydukları bağlılığı da artırdığını ortaya koymaktadır.

Gönüllü faaliyetlerin bireylere, STK'lara ve toplumun geneline olan faydalarının giderek anlaşıldığı günümüzde, konunun STK'lar, kamu ve özel sektör nezdinde gündeme gelmesi olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Konunun giderek önem kazandığı göz önünde bulundurulduğunda, gönüllülüğü düzenleyen yasal bir çerçevenin var olmaması yukarıda bahsi geçen sebeplerden ötürü birtakım olumlu ve olumsuz süreçleri beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, STK'lar bünyesinde gönüllü faaliyet gösteren bireylerin motivasyonlarını artıracak gönüllü politikaları geliştirilmesi önem kazanırken; gönüllü bireylerin haklarını göz önünde bulunduran uygulamaların yaygınlaşması da gündeme taşınması gereken konular arasında yer almaktadır.

⁹ *Şirketlerin Topluma Yatırım Programları*. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. Erişim Tarihi: 20 Aralık 2012 [http://degisimicinbagis.org/usrfiles/irketlerin_topluma_yatir%C4%B1r%C4%B1m_programlar%C4%B1\(1\).pdf](http://degisimicinbagis.org/usrfiles/irketlerin_topluma_yatir%C4%B1r%C4%B1m_programlar%C4%B1(1).pdf)